

2016. szeptember 9.

Oroszországban bemutatták Magyar Bálint könyvét

A „Posztkommunista maffiaállam anatómiája” című könyv nagy visszhangot váltott ki Magyarországon: kevesen szálltak szembe az országot uralókkal ilyen széleskörű és tudományosan megalapozott vádakkal. Orbán Viktor és támogatóinak a demokrácia írott törvényei és íratlan szabályai ellen elkövetett bűnlistája igen hosszú. Ilyen a magyar alkotmány és törvények átszabása a kormányzó párt, a FIDESZ igényeinek megfelelően, előnyös szerződések és állami megrendelések juttatása a kormányhoz közel álló üzletembereknek, az ellenzéki és független média és „barátságtalan” civil szervezetek üldözése, az ítélethozatali rendszer alárendelése a vezető pártnak, az orosz, török és más autokratikus rendszerekhez való törleszkedés stb. Magyar Bálint mindebben rendszert lát, amely olyan állami modellt létrehozására irányul, amely örökké teszi a jelenlegi miniszterelnök és politikai klánja hatalmát.

A művet több nyelvre lefordították. Az orosz kiadást, melyet az NLO kiadó jelentetett meg, a szerző ezen a héten mutatta be Moszkvában és Jekatyerinburgban. A *Szabadság Rádió*nak adott interjújában Magyar Bálint elmagyarázza, mi is az a maffiaállam, hogyan keletkezett Magyarországon és Oroszországban, s léte milyen következményekkel jár mindkét országban.

– *Kezdjük a meghatározással. Ön a könyvében leírja a „posztkommunista maffiaállam” jelenségét. Melyek ennek fő vonásai?*

Magyar Bálint: Tény, hogy a kommunista rendszerek bukása után a volt szovjet blokkban megkezdődött az átmenet a demokráciába. Természetesen a különböző országokban nem egyformán alakultak a dolgok. Azoknak az országoknak, amelyek az EU vonzásába kerültek, elvileg nagyobb az esélyük arra, hogy nyugati típusú demokráciákká váljanak. Minél inkább kelet felé haladunk, annál kevesebb a sikeres transzformáció, s a politikai rendszerek mind több autoriter vonást mutatnak. A keserű valóság az, hogy néhány esetben a jelenlegi hatalom nem valamilyen átmenet a kommunista önkény és a demokrácia között, hanem az önkény új fajtája alakult ki, amelyik egyáltalán nem kíván demokráciává válni. Annak a rendszernek, amely 2010 után Magyarországon létrejött, különleges vonásai vannak. Ezeket a hatalom és a pénz egyidejű koncentrációja jellemzi a vezető klán kezében, s a folyamatok szorosan összefonódnak. E rendszer nem motiváltak ideológiailag, fő jellemzője pontosan a hatalom és a vagyon koncentrációja, valamint a korábbi politikai és üzleti elit kiszorítása.

– *Ki és hogyan szorítja ki azokat?*

Magyar: A politikai hatalom és vagyon koncentrációja a vezető klán kezében egyidejűleg történik. Nagyon fontos kérdés: ki a főszereplő? Nem a vezető párt, esetünkben a FIDESZ, amelyik átalakult: kezdetben az átmenet korszakának egyik szokásos politikai pártja volt, később egy erősen centralizált párt lett, majd vazalluspárttá vált. Ez azt jelenti, hogy a pártban „patronus-kliens” viszonyok alakulnak ki a párt vezetője és vezérkara, továbbá a vezetés és a párt többi része között. És ez még nem minden. 2010 után végbemegy a döntéshozatali centrum elmozdulása a formális intézményektől az informálisak felé. Nem a vezető párt dönt, nem a kormány, nem a parlament...

– ... *hanem a vezetőhöz közel állók köre?*

Magyar: Valahogy így, de ez esetben más a helyzet, mint a Sztálinhoz és más kommunista vezetőkhez „közel állók köre” esetében. A kommunista politbür szintén különböző emberekből tevődött össze, akik közt időről időre éles belső harc folyt. Ettől függetlenül ahhoz, hogy reális hatalmad legyen, a politbüro tagjának kellett lenned, vagyis valamilyen formális hatalmi intézménynek kellett tagjává válnod. Most is keletkezik valami hasonló, amit én „polipbüronak” hívok – az elnevezés a 80-as évek népszerű, az olasz maffiáról szóló „Polip” sorozatára utal. A „polipbüro” viszont egy formális státusszal nem bíró csoport, amelyik a „nagyfőnök” körül szerveződik. Vannak benne olyan emberek, akiknek semmiféle állami vagy pártfunkciójuk nincs. Ezek „egyszerű polgárok”, akiktől ugyanakkor sok minden függ. Ez meghatározza a maffiaállam egész struktúráját, amely „patronus-kliens” viszonyok rendszere. Összességében egy klánszerű rendszer alakul ki, amelyet én „politikai befogadó családnak” hívok. Ez egy sajátos nagy patriarchális család, bár a tagjai nincsenek kapcsolatban egymással – vagy nem mindig vannak – vér szerinti rokoni kapcsolatban. Ilyen nálunk a mostani politikai elit.

Miért nevezem én ezt a rendszert „maffiaállamnak”? Mert ez nem legitim struktúra. Ha például a Perzsa-öbölbeli monarchiákat vesszük, azt látjuk, hogy az elit ott is klánokból épül fel. Ott azonban az uralkodás jellege és legitimitása szoros kapcsolatban van egymással. Magyarországon és Oroszországban, és más posztkommunista autokráciákban ezen két fogalom között szakadék tátong. Egy szaúdi herceg azért ül a helyén, mert beleszületett a fennálló állami-politikai tradíciónak megfelelően, ezért ott minden tiszta. A maffiaállamban viszont a legitim politikai hatalom hordozója szoros kapcsolatban áll azokkal, akik nem legitim, nem formális befolyással rendelkeznek a politika és gazdaság területén. Egy ilyen rendszerben az oligarchák már nem vállalkozók, hanem a láthatatlan politikai hatalom gazdasági befolyásának eszközei. Eltűnik a politikai és gazdasági szféra nyugati rendszerekre jellemző viszonylag egyértelmű megkülönböztetése. Ott azok közt formalizált viszony van, itt pedig „hatalom-tulajdon” terminológiával írható le az, ami kialakult. Ez azt jelenti, hogy egy ilyen államban nincs hatalom tulajdon nélkül és nincs tulajdon hatalom nélkül.

– *De miért Magyarország? Ha Oroszországról, vagy a volt Szovjetunió bizonyos országairól beszélünk, tudjuk, hogy azokban szinte egyáltalán nem léteztek parlamentáris, demokratikus tradíciók, s lehet még találni rengeteg érvet, amelyek megmagyarázzák, miért keletkeztek a jelenlegi autokráciák. Magyarország azonban kétségtelenül európai állam, az unió tagja... Mi történhetett?*

Magyar: Teljesen igaza van. Magyarország kivétel az EU-ban. Ami történt, egyáltalán nem volt szükségszerű. Egy sor negatív tényező játszott közre: az Orbán visszatértét megelőző liberális és szocialista kormányok korrumpáltsága, a szocialista párttal szembeni bizalom totális elvesztése néhány botrányt követően, a liberális pártok összeomlása, s a 2008 után kezdődő gazdasági krízis mind-mind belejátszottak ebbe. Valamint természetesen az aránytalan választási rendszer, amelynek megfelelően a választásokon győztes párt a parlamenti helyek elosztásakor kiegészítő „bónuszt” kap. Ezek eredményeképp 2010-ben, amikor a FIDESZ 53 százalékot szerzett, ezzel a parlamenti helyek 67 százalékát szerezte meg, amivel Orbán és társai korlátlan politikai hatalomhoz jutottak. Ez nagyon fontos. Olyan uniós tagországokban, mint Románia vagy Bulgária a politikában szintén vannak klánok és maffia szerű csoportok, de ott megmaradt a politikai rendszerben a konkurencia, nem monopolizálódott a politikai hatalom, mint Magyarországon, Oroszországban és a posztsovjet országok többségében. De térjünk vissza arra, hogy mi is az a maffiaállam. A

klasszikus maffia a *pater familias* hatalmára épül, a család fejére, vagy a maffia nyelvén, a keresztapára. A társadalom körülményei között a maffia kénytelen szembeszegülni az állami intézményekkel – egyszer megvenni, korrumpálva a hivatalnokokat, rendőröket, bírókat, politikusokat, másszor pedig harcolni velük. A maffiaállamban azonban a maffia „foglyul ejti” az állami struktúrákat, és az államra jellemző kényszerítő funkciókat a saját szolgálatába állítja. Ennek eredményeképp az állam úgy kezd viselkedni, mint egy bűnözői csoport, a vezető klán érdekeit szolgálva...

– *Fogalmazhatunk úgy, hogy a kilencvenes években Jelcin idején konkurencia volt az oligarcha csoportok között, melyek az állami hatalomhoz való közelségért harcoltak, Putyin idejében pedig igazi „maffiaállam” keletkezett?*

Magyar: Magyarországon másképp történt. A 90-es években kialakult egy – lehet, hogy nem tökéletes – liberális demokrácia, amely húsz évig létezett, s amelyet 2010 után tönkretettek a maffiaállamot létrehozó erők. Oroszországban ez a korábbi oligarchikus rendszer evolúciójának útján történt. Közép-Ázsia országaiban a maffiaállamok majdhogynem közvetlenül a korábbi kommunista rendszerből nőttek ki, amelyek élére az új autokraták ültek, akik volt első titkárokból váltak elnökökké. Más példa – Ukrajna. Ott az egységes maffiahatalom piramisának kiépítése – a legnagyobb léptékű kísérletet erre Viktor Janukovics tette – nem tudott sikeres lenni, elsöpörte a forradalom. Egyelőre ott sem történt meg az átmenet valamiféle normálisan működő demokratikus rendszer felé, inkább oligarchikus csoportok közötti labilis egyensúlyi helyzet alakult ki mára.

– *Orbán Viktor kormánya néhány éve meghirdette a „keleti nyitás” politikáját, melyek része a közeledés a putyini Oroszországhoz. Ez egy tisztán geopolitikai manőver lenne, esetleg több annál? Orbán Putyinban önnön politikai ikerpárját fedezte volna fel, s annak támogatását igyekszik megnyerni?*

Magyar: Az autokraták hajlamosak arra, hogy jó viszonyt ápoljanak egymással, hacsak nincsenek erős okaik az ellenségeskedésre. Egyebek mellett lehetséges ok még az anyagi előny. Nem kell, hogy az ügyletek átláthatók legyenek, ez a demokratikus társadalmakra jellemző. Például az Oroszországgal kötött atomerőmű-építési szerződés „családi üzlet” szellemében kötött, szabályos tendertárgyalás nélkül. Egészében véve a játékszabályok egyszerűek: a közelálló oligarchák mindenben előnyt élveznek, egyre nagyobb gazdasági és pénzügyi hatalmat koncentrálnak a vezető klán kezében. Ebben az értelemben a „keleti nyitás” lehetőség a klán számára a szövetség, új ellenőrizhetetlen szerződések kötésére. Ez növekvő hatalomkoncentrációt jelent, mivel a maffiaállamban nincs hatalom tulajdon nélkül.

– *A jelenlegi magyar és orosz rendszerek meglehetősen szilárdaknak tűnnek. A lakosság többsége támogatja őket, azok populista politikájának, propagandájának vagy más okoknak a hatására. Vannak a maffiaállamoknak gyenge pontjai? Mi várhat rájuk? Váratlan csőd, hosszú stagnálás – vagy még hosszabb stabilitás?*

Magyar: Még 2011-ben, egy évvel a jelenlegi hatalom létrejötte után Magyarországon arról vitatkoztunk, hogy képes-e stabilnak maradni ez a rendszer. Én akkor azt mondtam, hogy képes rá. Az ilyen rendszerek a lényüknél fogva nem ideologizáltak, azonban ügyesen használják az ideológiát a saját érdekükben. Például az Orbán-rezsim nemzetinek adja elő magát. Nacionalizmusa azonban nem valamely más náció ellen irányul, hanem az országon belül azok ellen, akik nem a vezető klánhoz, „politikai befogadó családhoz” tartoznak, ahogyan ezt én nevezem. Leginkább azok ellen persze, akik szemben állnak vele. Ha a putyini

rendszer ideológiáját nézzük, azt tapasztaljuk, hogy az a birodalmi gondolkodás és nacionalizmus fura keveréke. Mindennek szintén pragmatikus okai vannak. Olyan európai országokban, mint Magyarország, vagy Csehország a Kreml politikája nem korlátozódik a diplomáciára vagy a politikára – ezek esetében bevetik a „gázcső diplomáciát” (vagy, mint Magyarország esetében az atomreaktorokét), s ez lehetőséget teremt a vezető klánok kölcsönös meggazdagodásra, ráadásul mindkét részről. A populista ideológia meg arra kell a maffiaállamoknak, hogy egységet teremtsenek a társadalomban azok között, akik előnyöket élveznek egy ilyen rezsím létezése kapcsán és azok között, akik veszítenek rajta, vagy akiknek nem változik a helyzetük. Ez megint csak egyszerre jellemző Magyarországra és Oroszországra, illetve más posztszovjet országra. Azok, akik a vezető klánhoz vagy kiszolgálóikhoz tartoznak, s nyernek a rendszeren, ideológiai szimbólumok útján fejezik ki megelégedettségüket. Azok, akik idegennek, kívülállónak, vesztesnek számítanak, egy dózis ideológiai altatót kapnak, azoknak azt magyarázzák, hogy ők a nemzet, egy hatalmas állam részei, ilyen vagy olyan közös tradíciók örökösei stb. Emellett rendkívül hasznos, ha van egy közös ellenség is kéznél. Magyarországon erre a szerepre a menekülteket használják, akik ellen a kormány jelenleg tömeges xenofób, kampányt folytat.

– *Mégis, melyek a maffiaállam gyöngye pontjai?*

Magyar: Az orbáni éra kezdetén sok ellenzéki politikus és politológus jelentette ki, hogy amikor ez a rezsím komoly gazdasági problémákkal kerül szembe, csődbe megy. Nem érték egyet ezzel. Az ok a maffiaállamok már említett hatalom és vagyonkoncentrációjában van. Akiknek egy ilyen rezsím veszteséget okoz, elveszítik az önszerveződés lehetőségét. Másrészt a paternalista hálózatok fejlődése oda vezet, hogy a polgárok egyre nagyobb számban, így vagy úgy függővé válnak a vezető klántól, s végül annak dolgoznak. Mindezt egy céltudatos politika kíséri az ellenzéki és más erők viszonylatában: részben marginalizálódnak, részben behódolnak a rezsimnek. Ilyen vagy olyan mértékben beindul az elnyomó gépezet – Magyarországon kisebb, Oroszországban és más posztszovjet államokban nagyobb mértékben. Egészében véve a maffiaállam hosszú ideig képes megőrizni stabilitását, ráadásul nem olyan kemény elnyomó módon, mint a „tradicionálisabb” diktatúrákban. Én sajnos azért sem vagyok optimista, mert a jelenlegi világhelyzet kezére játszik a maffiaállamoknak. Mindenütt erősödnek a világon a populista tendenciák – figyelje meg, mi történik Törökországban, nézze a Brexit-et, vagy Donald Trump felemelkedését és sikerét. Mára nem a demokrácia exportjáról van szó, mint nemrég még gondoltuk, hanem arról, hogy ne engedjük az autokrácia exportját azokba az országokba, ahol demokrácia van.

Magyar Bálint (sz. 1952) – magyar politikus, szociológus és politológus. Szemere Bertalan dédunokája, aki a 19. század magyar forradalmának egyik szereplője volt, 1849-ben miniszterelnökként szolgált. Magyar alapítója volt a liberális Szabad Demokraták Szövetségének. 1996 és 1998, valamint 2002 és 2006 között Magyarország oktatási minisztere. 2010 után a UNICEF és egy sor más nemzetközi szervezet konzultánsa, Az Empowering European Universities nemzetközi civil szervezet vezetőségi tagja.

<http://www.svoboda.org/a/27975739.html>